

UDK: 929 Firdus A. (497.6 Livno) “ 1895/1900 “

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2025.54.223

Primljen: 30. 7. 2025.

Prihvaćen: 29. 9. 2025.

Izvorni naučni rad

Muhamed Nametak

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

muhamed.nametak@iis.unsa.ba

Politička karijera Ali-bega Firdusa za vrijeme mandata načelnika u Livnu 1895–1900.

Sažetak: U periodu 1895–1900. Ali-beg Firdus nastavio je put uspona kroz organizaciju lokalne vlasti u Bosni i Hercegovini. Nakon izbora u Gradsko vijeće grada Livna 1884. jedanaest godina kasnije izabran je na poziciju načelnika, koju je obnašao narednih pet godina. Za vrijeme njegovog načelničkog mandata Livno je napredovalo i izgrađeni su brojni objekti i parkovi, koji su uljepšali grad. U svojim privatnim poslovima Ali-beg je nastavio s razvijanjem modernog stočarskog gazdinstva, za šta je dobio i Previšnje odlikovanje na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. Poticao je livanjske muslimane da se aktivnije uključe u obrazovni proces, a njegova administracija izdašno je stipendirala livanjske učenike svih konfesija, zbog čega je bio cijenjen od svih građana Livna. Međutim, početak Pokreta bosanskohercegovačkih muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju 1899. stvorili su uslove u kojima za Firdusa nije bilo moguće nastaviti obavljati funkciju na kojoj je bio do tada, te je u julu 1900. podnio ostavku. Ostavka ipak nije značila kraj njegove karijere, nego samo promjenu ambijenta, jer nedugo nakon toga Ali-beg će postati lider bosanskohercegovačkih muslimana.

Ključne riječi: Ali-beg Firdus, načelnik, Bosna i Hercegovina, Livno, izbori, školstvo, odlikovanje, bosanski muslimani, autonomija.

Abstract: Between 1895 and 1900, Ali-Bey Firdus continued his rise through the structure of local government in Bosnia and Herzegovina. After being elected to the city council of Livno in 1884, eleven years later he was elected to the position of mayor, which he held for the next five years. During his mayoral term, Livno progressed and numerous buildings and parks were built, which beautified the city. In his private affairs, Ali-beg continued to develop modern livestock farming, for which he received the “Highest recognition” award at the Millennium Exhibition in Budapest in 1896. He encouraged Livno Muslims to become more actively involved in the educational process, and his administration generously provided scholarships to Livno students of all denominations, for which he was respected by all the citizens of Livno. However, the beginning of the Movement of Bosnian and Herzegovinian Muslims for Religious and Waqf-Mearif autonomy in 1899 created conditions in which it was not possible for Firdus to continue performing the function he had held until then, and he resigned in July 1900. However, the resignation did not mean the end of his career, but only a change of environment, because shortly after that Ali-Bey would become the leader of Bosnian and Herzegovinian Muslims.

Key words: Ali-Bey Firdus, Mayor, Bosnia and Herzegovina, Livno, elections, education, decoration, Bosnian Muslims, autonomy.

Uvod

Zadnja decenija XIX stoljeća bila je period otvaranja brojnih prilika za Ali-bega Firdusa, predstavnika jedne od najpoznatijih begovskih porodica u Bosni i Hercegovini. Zahvaljujući svojoj poslovnoj poduzetnosti i velikim zemljišnim posjedima, Ali-beg je bio faktor koji se nije mogao ignorirati u rodnom Livnu. Na tim pretpostavkama on je postao jedan od favorita zemaljske uprave, koja je blagonaklono gledala na njegove napore da prihvati moderne načine privređivanja koji su došli s novim vlastima. Firdusu su na ruku išle i njegove rodbinske veze s istaknutim predstavnicima zemljišne aristokracije kao što su Ragib-beg Džinić i Mehmed-beg Kapetanović, koji su bili bliski vlastima. Povrh

svega, Firdusu su događaji iz Livna, prije svega smrt gradonačelnika Čizmića, išli u korist, jer su otvorili put njegovoj promociji u političkoj areni habsburške Bosne. Firdusov uspon nije bio bez izazova, jer demografske promjene potaknute imigracijom iz Dalmacije i emigracijom bosanskih muslimana, naročito u prvim godinama habsburške vlasti, oslabile su položaj muslimana u Livnu i povećale pritisak na zemljišne posjede veleposjednika od strane kmetova, koji su u slabljenju muslimana vidjeli svoju priliku da se domognu njihove zemlje.

Politička karijera Ali-bega Firdusa započela je 1884, kada je tadašnji kotarski predstavnik Pius Lazzarini smijenio dotadašnjeg gradonačelnika Ivu Tadića i na njegovo mjesto postavio Ali-agu Čizmića. Lazzarini je imenovao i devet članova Gradskog zastupstva, među kojima je bio i Ali-beg Firdus, koji je na tom položaju ostao sve do smrti gradonačelnika Čizmića 4. januara 1895. godine.¹ Nakon Čizmićeve smrti lokalne vlasti bile su u potrazi za njegovom zamjenom. Vrlo brzo je izbor sužen na samog Firdusa, “čija se pojava, nivo obrazovanja i sposobnost izražavanja” izdvajala od ostalih. Pored toga, kao njegova prednost isticalo se njegovo golemo bogatstvo i utjecaj, ali i velika popularnost među Livnjacima svih vjera. Zbog svih tih kvaliteta predstavnici kotarske vlasti iz Livna, kao i okružne iz Travnika, smatrali su da je Firdus, koji je već bio dobitnik Ordena Franza Josefa, jedini kandidat za načelnika. Tadašnji poglavar Zemaljske vlade u Sarajevu general Appel slagao se s ovim izborom, te je preporučivao ministru Kallayu da se što prije odobri izbor Firdusa kako se ne bi došlo u situaciju da se pojavi još neko od kandidata. Ipak, pri proceduri izbora Firdusa pojavile su se dvije dileme, koje su bile izvor nemira u krugovima vlasti. Naime, nakon pada Livna tadašnji vojni zapovjednik Livna general Würtemberg je 10. oktobra 1878. donio Statut grada Livna, po kojem je Gradsko zastupstvo imalo ovlasti da bira gradonačelnika i niže organe vlasti. Umjesto toga vlasti su se u kontinuitetu ponašale ignorantno prema tom Statutu i viši organi vlasti su

¹ Damir Tadić, “Livanjski gradonačelnici u vrijeme austrougarske uprave”, u: *Info Livno*, (Bilten općine Livno, rujan 2012) 26.

svojevoljno imenovali gradonačelnike. Takav je slučaj bio i s imenovanjem Firdusovog prethodnika Ali-age Čizmića. Drugi potencijalni problem nalazio se u činjenici da je Firdus bio rođak travničkog gradonačelnika Muharem-bega Teskeredžića, za kojeg se smatralo da može negativno utjecati na ponašanje novog livanjskog gradonačelnika.² Teskeredžić se smatrao problematičnim zbog toga što su vlasti smatrale da se on nalazi na čelu tzv. Travnike opozicije, koja se u Travniku formirala nakon pokrštanja Uzeife Delahmetović 1890. godine. Ovaj čin su pojedini begovi iskoristili da se radikaliziraju i da vladi ispostave zahtjeve, koji su pored vjerskih često imali i svjetovni karakter. Tako je grupa oko Teskeredžića u septembru 1894. spremala apelaciju protiv novog Zakona o lovu i pripremala je predstaviti na zasjedanju austrougarskih delegacija u Budimpešti. Teskeredžić je bio u rodbinskim vezama s vođom bosanskih iseljenika u Istanbulu Fehimom Đumišićem. Na prijelazu 1894. i 1895. Teskeredžić je bio jedan od najznačajnijih protivnika zemaljske uprave u Bosni i Hercegovini.³ U Kallayevom odgovoru Appelu 4. marta 1895. data je saglasnost za imenovanje Firdusa na mjesto gradonačelnika s obrazloženjem da je jedini kandidat. U pogledu problematičnih odredbi Statuta naglašeno je da je prilikom izbora Čizmića zemaljska uprava postupila identično i naglašeno je da će se i u budućnosti u cijeloj Bosni i Hercegovini na sličan način birati predstavnici vlasti.⁴ Uistinu, nedugo nakon Firdusovog dolaska na mjesto načelnika vlada je 12. januara 1897. donijela tzv. Normalni statut za sve općine u Bosni i Hercegovini, po kojem su ujednačena pravila za izbor načelnika i općinskih vijeća. Po odredbama Statuta načelnika i podnačelnike birala je Zemaljska vlada, a Vijeće je birano u odnosu 1/3 od strane Zemaljske

² Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Fond Zajedničkog ministarstva finansija (dalje: ZMF), Opći akti 367/1895. Pismo zemaljskog poglavara Appela Ministarstvu finansija u Beč 13. februara 1895.

³ Robert J. Donia. *Islam pod dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878-1914*. (Sarajevo, Zagreb: Naklada Zoro, Institut za historiju, 2000), 84–92.

⁴ ABiH, ZMF, Opći akti 4911/1895. Odgovor Zajedničkog ministarstva finansija na dopis Zemaljske vlade 4. marta 1895.

vlade, a 2/3 od strane građana. Za svoj rad na mjestu načelnika Ali-beg je dobivao godišnju plaću u iznosu od 1.200 kruna.⁵ Firdusov dolazak na načelničku poziciju dogodio se u dosta teškim okolnostima za grad Livno. Zima je te godine bila izuzetno oštra, snijeg je nakon dugotrajne kiše počeo padati 27. decembra, praćen jakom burom. Već narednog dana obustavljena je poštanska služba i put do Bugojna preko kojeg je Livno bilo spojeno s ostatkom zemlje bio je blokiran zbog nanosa snijega koji su bili između tri do pet metara visoki. Zbog jako teške situacije podjela hrane i ogrjeva vršila se po strogom režimu i mnogi Livnjaci su patili. Usljed nedostatka ogrjeva siromašniji žitelji Livna nisu bili u prilici naložiti vatru u vlastitim kućama i zgrijati se. Mnogi su građani umrli od posljedica smrzavanja. 14. januara općinske vlasti pronašle su na ulicama jedanaest ljudi koji su preminuli od zime. Livno je bilo odsječeno od svijeta do 18. januara, kada je uz zvuk trube dočekan pošta iz Bugojna. U ovom periodu nevolje istakao se Ali-beg Firdus, koji je bio glavni dobrotvor među livanjskim imućnijim građanima, koji su ugroženim podijelili 100 tovara žita, odjeću, hranu i prilog u novcu. Zbog velike žrtve podnesene u ovom periodu Ali-beg je prikupio mnoge simpatije svojih sugrađana, te su ga mnogi željeli vidjeti kao nasljednika Ali-age Čizmića, koji je umro upravo za vrijeme ovog nevremena.⁶

Period Firdusovog mandata bio je obilježen uspjesima u razvoju Livna. Livno je vrlo brzo nakon njegovog imenovanja na poziciju načelnika dobilo mekteb-ibtidaiju. Svečano otvaranje ove škole bilo je upriličeno 4. februara 1896. godine. U mekteb je bilo upisano 145 đaka, što je ocijenjeno kao veliki interes bosanskih muslimana za obrazovanje. Otvaranje mekteba održano je uz svečanost na kojoj je prisustvovao veliki broj građana Livna i predstavnici lokalne uprave na čelu s kotarskim predstojnikom Antom Draganićem i zapovjednikom lokalnog garnizona kapetanom Doringenom. Skupu se obratio Firdus, prilikom čega je izrazio veliku zahvalnost zemaljskoj upravi i caru za njihov interes

⁵ Izvještaj o upravi, (Zagreb: Carsko i kraljevsko ministarstvo finansija, 1906) 54–57.

⁶ *Bosnische Post*, br. 17, 27. februar 1895, 3.

za podizanje kulturnog nivoa bosanskohercegovačkih muslimana.⁷ Firdusov načelnički mandat obilježen je značajnim napretkom u izgradnji javne gradske infrastrukture. Naime, 1898. godine izgrađen je gradski vodovod gravitacionog tipa, koji je koristio vodu izvora Peča i Zavra. Ukupna dužina vodovodne mreže iznosila je 3.261 metar. U sklopu izgradnje vodovodne mreže izgrađeno je i 16 javnih česmi i dva hidranta za gašenje požara.⁸ Pored vodovoda u Livnu je dolaskom Firdusa posebna pažnja posvećena uređenju zelenih površina, tako da su “mjesto gdje su se zmije i žabe ročile” postala ugodna za boravak građana Livna. Krajem 1895. i početkom 1896. izgrađeno je više lijepih parkova s drvo-redima i paviljonima, čime je grad postao ljepši ambijent za život.⁹ Jedan od poteza Firdusa bila je i izgradnja gradske kafane u Livnu. Javni oglas za ponude izvođača radova objavljen je u listu “Bošnjak” 17. septembra 1896. Za ovu namjenu iz gradskog proračuna bilo je izdvojeno 5.150 forinti, a radovi su planirani za period april–juni 1897, kada je građevina trebala biti predana na korištenje gradu Livnu.¹⁰ Kafane su na prijelazu dva stoljeća bile važna mjesta socijaliziranja među stanovnicima gradova i manjih mjesta. Pored pića neke kafane su posluživale i obroke, a bolje kafane imale su i svoje biblioteke, te je čitanje novina u njima bila jedna od specifičnosti i znakova prepoznatljivosti tadašnje buržoazije.¹¹ Izgradnja gradske kafane u Livnu bila je znak da se Livno uspješno transformira u moderan grad u kojem se živi u skladu s vremenom.

Za vrijeme obavljanja načelničke funkcije Firdus je uživao veliki ugled u društvu. Pri izboru u Gradsko općinsko vijeće Livna 21. juna 1897. Firdus je dobio najviše glasova. Princip glasanja bio je da su izbornici birali tri muslimana, tri katolika i dva pravoslavna. Izbornici su imali pravo glasa za sve kandidate. Od 372 izbornika s pravom glasa glasanju je

⁷ *Bošnjak*, br. 7, 13. februar 1896, 3.

⁸ Izvještaj o upravi, 1906, 566.

⁹ *Bošnjak*, 30. juli 1896, br. 31, 2.

¹⁰ *Bošnjak*, br. 38, 17. septembar 1896, 3.

¹¹ Mary Sparks, *The Development of Austro-Hungarian Sarajevo, 1878-1918, An Urban History*, (London, New York: Bloomsbury, 2016), 168.

pristupilo 285 glasača. Od muslimana u Vijeće su ušli: Ali-beg Firdus sa 270 glasova, Sulejman-beg Idrizbegović sa 250 glasova i Ali-aga Huskić sa 240 glasova. Kod katolika najveći broj glasova dobili su Ivo Slipčević – 229, zatim Ante Kaić – 208 glasova i Pave Jazvo – 201 glas. Kod pravoslavnih Jovo Stanišić i Krsto Tomanović sa 147, odnosno 134 glasa. Pored njih u vijeće su izabrani i Mahmut-aga Mulalić, Arif Gazal, Spaho Šeremet, Stipo Kaić, Jozo i Mato Tadić te Anto Tomović i Đuro Pavlović.¹²

Od samog početka mandata Firdus je bio ne samo jedan od najlojalnijih nego i jedan od najprepoznatljivijih bosanskomuslimanskih političara. Prilikom boravka ministra Kallaya u Sarajevu u septembru 1895. Firdus je bio jedan od predstavnika iz Travničkog okruga. Uz njega se nalazio i njegov punac Ragib-beg Džinić, gradonačelnik Banje Luke. Povod za ovu posjetu bila je izgradnja medrese u Travniku, koju je finansijski pomogla zemaljska uprava, te se ovaj čin htio iskoristiti kao znak brižnosti vlasti prema potrebama muslimana, a u isto vrijeme pokazati i široko rasprostranjenu lojalnost i zahvalnost elite bosanskih muslimana prema Monarhiji.¹³

S obzirom da je živio u društvu velikih razlika, Firdus je vrlo dobro shvatao da se simpatije mogu pokupiti dobrotvornim radom i pomažanjem sirotinje. Štampa u ovom periodu donosi dosta podataka koji govore da je gradonačelnik Livna bio veliki filantrop. Za vrijeme njegovog mandata u Livnu je održano više dobrotvornih akcija s ciljem prikupljanja pomoći najugroženijim stanovnicima Livna. Tako je u januaru 1896. održana zabava u organizaciji činovničko-časničke čitaonice s ciljem prikupljanja pomoći za najugroženije stanovnike Livna. U svemu je skupljeno 210 forinti u novcu i velika količina žitarica, koja je podijeljena onima u potrebi. Ali-beg je tom prilikom dao prilog od 20 forinti, a interesantan je i podatak da je među onima koji su dali svoje priloge bio Ali-begov sin Abdurahman, koji je tada bio učenik s prilogom od 5 forinti, što je bilo znatno više od mnogih imućnih građana

¹² *Bošnjak*, br. 27, 1. juli 1897, 2.

¹³ *Bosnische Post*, br. 74, 14. septembar 1895, 2.

Livna.¹⁴ Vjerovatno se radilo o pokušaju da se Abdurahman afirmiše i uključi u javni život te pobere simpatije svojih sugrađana kako bi ga se pripremilo da u budućnosti naslijedi očevo mjesto. Pored toga, u gradskom proračunu nalazile su se stavke za stipendiranje učenika iz Livna, što je bio značajan doprinos kulturnom podizanju zapadne Bosne. Naprimjer, u gradskom proračunu za 1897. grad Livno je izdvojio 100 forinti za stipendiranje dvoje učenika u lokalnoj Trgovačkoj školi, zbog čega je uprava škole u ime učenika izrazila najiskreniju zahvalu gradonačelniku Firdusu.¹⁵ Krajem januara 1897. Ivan Klarić, učitelj livanjske osnovne škole, uputio je javnu zahvalu Firdusu zato što je općina pod Firdusovim vodstvom izdvojila novac kojim je uprava škole kupila obuću za četrdeset učenika. Pored toga, livanjska općina je sav materijal za pisanje davala besplatno svim učenicima, koji su pohađali školu.¹⁶ Firdusov moderni svjetonazor i zalaganje za obrazovanje djelovali su pozitivno i na livanjske muslimane, koji su za vrijeme njegovog mandata u većem broju slali svoju djecu u narodne osnovne škole. Tako se u jednom novinskom članku iz oktobra 1896. spominje cifra od 40 muslimanske djece koja su te godine upisala osnovnu školu, što je ocijenjeno kao “veoma lijep i pohvalan korak naprijed”.¹⁷ Firdusov prestiž i ugled u Livnu bio je prisutan kod Livnjaka svih vjeroispovijesti, čemu svjedoči i jedna epizoda prilikom osnivanja Pjevačkog društva *Dinara*. Odmah po osnivanju ovog društva 1896. na prvi dan Bajrama u pratnji kotarskog predstojnika Ante Draganića članovi društva na čelu s upraviteljem Meštrovićem otišli su u posjetu njegovoj kući, te je nakon lijepih uzajamnih riječi između Ali-bega i gostiju održan nastup u čast gradonačelnika.¹⁸

¹⁴ *Bošnjak*, 20. februar 1896, br. 8, 4.

¹⁵ *Bosnische Post*, br. 65, 20. mart 1897, 3.

¹⁶ *Sarajevski list*, 28. februar 1897, br. 24, 3.

¹⁷ *Bošnjak*, 8. oktobar 1896, br. 42, 2.

¹⁸ *Bošnjak*, 2. april 1896, br. 14, 3.

Milenijska izložba u Budimpešti

Međunarodne manifestacije kao što je bila međunarodna izložba u Budimpešti bile su jedna od prilika da se promovišu domaća dostignuća na međunarodnoj razini. Zemaljska uprava na čelu s ministrom Kallayem htjela je iskoristiti izložbu kako bi prikazala uspjehe u upravljanju zemljom. Za tu priliku napravljen je poseban paviljon, koji je izlagao najveća postignuća u zemlji. Paviljon je sadržavao 13 tematskih cjelina, među kojima je jedna pripadala postignućima u poljoprivredi.¹⁹ Ali-beg Firdus, koji je već ranije prihvatio moderne metode u poljoprivredi, bio je jedan od izlagača. Firdus je za svoje izložbene eksponate dobio Previšnje priznanje od cara Franza Josefa, čime je bio tek jedan od trojice izlagača iz Bosne i Hercegovine koji je dobio najveće odlikovanje. Pored njega isto odlikovanje dobili su Risto Besarović i Ali-aga Kučukalić. Obrazloženje prijedloga za nagradu bilo je sljedeće: “Muslimanski zemljoposjednik i gradonačelnik Livna Alibeg Firdus je učinio velike usluge za napredak poljoprivrednih metoda, naročito s obzirom na uzgoj konja i radio je na izvrstan način na organizaciji privremene izložbe konja.”²⁰ Nagrada je Firdusu uručena u Livnu 27. januara 1897. od strane kotarskog predstojnika Draganića, koji je tom prilikom uputio pohvale Firdusu za njegova postignuća. Riječ je nakon njega dobio i gradonačelnik, koji se zahvalio zemaljskoj upravi i naročito caru i kralju Franzu Josefu, koji je ukazivanjem ove časti Firdusu dokazao da su mu svi podanici, bez obzira na vjeru, jednaki.²¹ Uspjeh Ali-bega Firdusa na Milenijskoj izložbi u Budimpešti nije bio slučajan. U jednom članku iz novina *Wiener Landwirthschaftliche Zeitung*, objavljenom u julu 1898, vidi se da je u godinama koje su prethodile izložbi Zemaljska vlada bila pokrenula program oplemenjivanja bosanskohercegovačkih konja.

¹⁹ Bosna i Hercegovina na Milenijskoj izložbi u Budimpešti godine 1896. (Sarajevo: Izdanje izložbenog ureda Zemaljske vlade, 1896).

²⁰ ABiH, Fond ZMF Präs, 1168/1896. Za nagradu je bio predložen i industrijalac Otto Steinbeis, ali je iz nepoznatih razloga ipak nije dobio.

²¹ *Bošnjak*, 4. februar 1897, br. 5, 2.

Za taj cilj uvezeni su najplemenitiji konji iz Sirije i Arabije i preko vladinih institucija nuđeni širom zemlje. Na izložbi konja održanoj u Beču od 4. do 12. juna 1898. Bosna i Hercegovina predstavila se s ovim oplemenjenim konjima. Tada je izlagač također bio Ali-beg sa svojim pastuhom Elmasom, koji je bio sedam godina star.²² Ovaj podatak je utoliko značajan kao dokaz da je mnogo prije same izložbe Firdus, kao uostalom i mnogi drugi age i begovi, bio ljubitelj konja i da je zajedno sa zemaljskom upravom postigao veliki napredak u uzgajanju rasnih konja.

Pored konja Ali-beg je bio i ljubitelj lova, pri tome prateći najsavremenije trendove. Lov je bio vid razonode, ali i druženja u aristokratskim krugovima. Na svojim velikim posjedima u okolini Livna Firdus je povremeno organizirao lovove na divljač, često u društvu lokalne administracije i drugih begova. U oktobru 1896. na svom posjedu u Crnom lugu organizovao je lov na srne, prilikom čega je Ali-beg prvi put koristio novu rasu pasa nabavljenih iz Istre, koja se tom prilikom pokazala u odličnom izdanju. Jasno je da je čak i u svojoj svakodnevnicu, odnosno razonodi Ali-beg preuzeo manire zapadnjačkih veleposjednika, nastojeći u svim sferama života nešto što je bilo naprednije inkorporirati u svoj sistem vrijednosti.²³

Prethodno navedeni primjeri govore da je Ali-beg bio uspješan načelnik Livna, ali i sposoban poduzetnik, koji je podigao svoje poljoprivredno gospodarstvo na moderan nivo. Svojim postupcima, u prvom redu dobrotvornim radom, stekao je simpatije građanstva, a preuzimanjem naprednih metoda u vođenju svojih imanja simpatije zemaljske uprave. Ministar Kallay prilikom audijencije 1895. naročito je podvukao važnost podrške muslimana u modernizacijskim procesima, dajući na neki način prednost onim prvacima bosanskih muslimana koji su shvatili i prigrlili benefite moderne države, kao što je bila Habsburška

²² *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 27. august 1898, br. 69, 3. Konji su imali istaknuto mjesto u životu imućnijih Livnjaka. Svake godine u augustu na hipodromu nadomak Livna održavale su se konjske utrke.

²³ *Bošnjak*, 29. oktobar 1896, br. 44, 2.

Monarhija.²⁴ S obzirom da je Ali-beg bio jedan od takvih prvaka, zemaljska uprava je na njega računala u svim kombinacijama. Pored gradonačelničke funkcije on je 1896. izabran i u Zemaljsko vakufsko povjerenstvo kao predstavnik Travničkog okruga. Pored njega u povjerenstvu su bili i njegov punac Ragib-beg Džinić i rođak Mehmed-beg Kapetanović. U martu 1898. njegov mandat produžen je za još tri godine, tj. do kraja 1900. godine. U obrazloženju prijedloga za imenovanje poglavara Zemaljske vlade generala Appela, upućenom Ministarstvu finansija, izraženo je uvjerenje da je zamjenu za bilo kog od članova Komisije teško pronaći s obzirom na njihov ugled u društvu, ali i zbog činjenice da bi odustajanje ili izbacivanje bilo kog od njih dovelo u tešku situaciju eventualne zamjene u Komisiji zbog nezadovoljstva muslimana.²⁵

Početak pokreta za autonomiju i raskid veza s vladom

Na osnovu novinskih članaka i odnosa prema gradonačelniku može se zaključiti da je Firdus bio izuzetno uspješan gradonačelnik i miljenik kako vlasti tako i naroda. Ipak, pozitivnu sliku Firdusa u štampi treba posmatrati ne samo kao činjenično izvještavanje nego i kao propagandu vlasti, koje su kontrolirale medije i koje su afirmativnim člancima o ljudima poput Ali-bega Firdusa htjele dokazati da prvaci bosanskih muslimana stoje politički na stavovima bliskim zemaljskoj upravi, te da tehničke inovacije i moderne metode u poljoprivredi donose blagostanje stanovnicima Bosne i Hercegovine. Početkom 1899. odnosi Ali-bega Firdusa i zemaljske uprave bili su na vrhuncu. Međutim, historijski slijed dešavanja uslovio je postepeno udaljšavanje gledišta i jedan od favorita vladinih planova za budućnost bosanskih muslimana postat će vremenom jedan od lidera opozicije prema vlastima. Slučaj koji je pokrenuo takav tok dešavanja bilo je preobraćenje Fate Omanović iz

²⁴ *Bosnische Post*, 14. septembar 1895, br. 72, 2. Kallay je tom prilikom, između ostalog, poručio: “Želim samo da muslimani ovih zemalja snažno podrže vladine napore u uspostavljanju i jačanju dobrostanja muslimanskog elementa.”

²⁵ ABiH, ZMF, Opći akti 3087/1898.

sela Kutu kod Mostara u maju 1899. godine. Ovaj događaj bio je jedan od okidača Pokreta za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Nedugo nakon ovog slučaja u augustu 1899. muslimani iz raznih krajeva Bosne i Hercegovine sastali su se u Kiseljaku, gdje su raspravljali o budućim koracima. Ovom sastanku prisustvovao je i amidžić Ali-begov Ibrahim-beg Firdus.²⁶ Kiseljačka konferencija privukla je veliku pažnju vlasti, koje su bile uznemirene pokušajem stvaranja još jednog opozicionog pokreta, jer je srpski pokret za vjersko-prosvjetnu autonomiju tada također bio aktuelan. Ali-beg Firdus je u svom odnosu prema vladi deklarativno izražavao visok stepen lojalnosti. O tome podatke daje okružni predstojnik iz Travnika Mihajlo Rukavina, koji je 30. augusta iste godine imao priliku da s Ali-begom putuje na relaciji od Travnika do Bugojna. Firdus je spontano i bez zadržke rekao da su organizatori skupa u Kiseljaku bili i njega pozvali, ali da je on kategorički odbio prisustvovati tom sastanku. Bio je uvjeren da je i njegov punac Ragib-beg Džinić odbio da prisustvuje sastanku. Također, naglasio je da je njegov amidžić, koji je nakon konferencije otputovao u Carigrad, putovanje učinio isključivo iz zdravstvenih razloga. Nakon konferencije Ali-beg je bio upoznat s činjenicom da je arzuhal išao Bosnom u potrazi za potpisima. Firdus se obavezao da će muslimani Livna ostati mirni i suzdržati se od priključenja opoziciji, ogradivši se tom prilikom od eventualnih problema u gradu koji su se mogli desiti za vrijeme njegovog odsustva. Po mišljenju načelnika, sva dešavanja bila su plod srpskih mahinacija i političke ambicije Mehmeda Hulusija, službenika Vakufske direkcije iz Sarajeva, koji je bio organizator ovog skupa.²⁷

Pokret za autonomiju ipak je dobijao momentum kako zbog nezadovoljstva muslimana tako i zbog rigidnog stava vlade prema nekim zahtjevima, koji su u međuvremenu na njenu adresu došli. Tako su lokalne vlasti iz Mostara na zahtjev da se Fata Omanović pronađe i vrati

²⁶ Donia, *Islam pod dvoglavim orlom*, 130, 146–147. U svom nesumnjivo vrijednom djelu autor Robert Donia napravio je grešku navodeći da je Ibrahim-beg Ali-begov otac.

²⁷ ABiH, ZMF Präs, 1120/1899.

roditeljima, koji je ispred “odbora dvanaestorice” predao muftija Ali-Fehmi Džabić i Hamza-ef Puzić, reagovala nezainteresovano. Nakon toga u oktobru 1899. mostarski muslimani predali su memorandum ministru Kallayu i caru Franzu Josefu, u kojem su kao osnovni zahtjev tražili autonomiju u izboru vjersko-obrazovnih institucija.²⁸ Međutim, vlada je u decembru iste godine odbila ovu predstavku, čak stavivši moratorij na planiranu reorganizaciju medresa, jer je smatrala bilo kakvo popuštanje u tom trenutku kao loš potez.²⁹ Kulminacija nepromišljenih poteza zemaljske uprave desila se u aprilu 1900. godine, kada je smijenjen muftija Džabić. Na ovaj potez vlade mostarski muslimani u maju su otputovali u Budimpeštu, odakle su pozvali muslimane iz ostatka Bosne i Hercegovine da im se pridruže. Njihov napor nije bio uzaludan, jer se u Budimpešti okupio do tada najimpresivniji skup bosanskih muslimana, a pojedinci koji nisu bili prisutni, poput Mustajbega Fadilpašića, poslali su velike priloge u novcu, što je omogućilo dalji razvoj pokreta. Na povratku iz Budimpešte početkom jula lidere pokreta na željezničkoj stanici u Sarajevu dočekalo je, po vladinoj procjeni, oko 1.000 ljudi, a u Mostaru oko 800.³⁰ Objektivni posmatrač, kakav je bez sumnje bio Firdus, mogao je zaključiti da autonomni pokret dobija snagu, ali i da uživa sve veću podršku širih masa. Kao što smo vidjeli, Ali-beg je držao do javnog mnijenja i neposredno nakon povratka lidera pokreta iz Budimpešte odlučuje da im se i formalno približi, ali još uvijek ne direktno. U konsultacijama sa svojim puncem Ragib-begom Džinićem njih dvojica zajedno istovremeno podnose ostavke na mjesta gradonačelnika Livna odnosno Banje Luke. Indikativno je da je Firdus 16. jula, na dan kada je obavijestio kotarskog predstojnika Murka o podnošenju ostavke, otputovao u Banju Luku u posjetu Džiniću, koji je svoju ostavku podnio dan ranije. Civilni adlatus Kutschera obavijestio je Kallaya da je Ali-beg

²⁸ Nusret Šehić, *Autonomni pokret muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: Svjetlost, 1980), 57–58.

²⁹ Ferdo Hauptman, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju* (Sarajevo: Arhiv BiH, 1967), 101–103.

³⁰ Donia, *Islam pod dvoglavim orlom*, 150–152.

rekao da podnosi ostavku, ali da istu nije podnio u službenoj formi pismeno, te mu je dato osam dana da povuče ostavku, što jasno upućuje na to da zemaljska uprava nije blagonaklono gledala na taj čin. Da Ali-beg nije planirao unaprijed ovaj čin, govori činjenica da je ostavku podnio netom nakon završenih izbora u Livnu, gdje je bio kandidat, što znači da je i dalje imao ambicije da se bavi politikom pod okriljem režima.³¹ Dan kasnije, 17. jula, general Appel obavijestio je Kallaya da će izbori za gradonačelnika Banje Luke biti održani na jesen, a da će funkciju načelnika u oba grada neko vrijeme obavljati dotadašnji zamjenici načelnika.³² Novi izbori u Livnu nisu održani sve do septembra 1903. godine, kada je na mjesto gradonačelnika zajedno s novim Općinskim vijećem imenovan Ante Kaić.³³ Ali-beg je, unatoč svojoj poziciji i ugledu, bio u teškoj situaciji. S jedne strane, kao bosanski musliman svjestan svog identiteta, bio je izuzetno uznemiren ponašanjem katoličke prozelitske propagande, a s druge je bio pod velikim pritiskom ljudi iz Džabićevog pokreta, koji su, po tvrdnjama informanata Zemaljske vlade, upućivali prijetnje i uvrede Firdusu kako bi ga spriječili da se vrati pod okrilje zemaljske uprave. Baron Kutschera je u dva razgovora pokušao nagovoriti Firdusa da povuče svoju ostavku, ali bez uspjeha.³⁴ U krugovima vlasti koji se nisu mirili s gubitkom perspektivnog gradonačelnika Livna postojao je neformalni dogovor s Firdusom po kojem je on krajem augusta trebao potpisati pristupanje livanjskih muslimana Džabićevom pokretu, da bi se nakon toga provjerom ispostavilo da je Firdusov kolega iz gradskog zastupstva Sulejman-beg Idrizbegović krivotvorio potpis, čime bi svu težinu tog postupka prebacio na sebe. Ali-beg bi u toj situaciji imao priliku da se mirno vrati na gradonačelničku poziciju. Međutim, kotarski predstojnik Murko bio je skeptičan po pitanju realizacije ovog plana, jer je bio uvjeren da će se tajnost ove operacije kompromitirati prije ili

³¹ ABiH, ZMF Präs 839/1900.

³² ABiH, ZMF Präs, 862/1900.

³³ Damir Tadić, "Livanjski gradonačelnici", 27.

³⁴ ABiH, ZMF Präs, 958/1900.

kasnije, što bi dovelo do teškog udara na reputaciju Zemaljske vlade, ali i samog Firdusa. Povrh toga, vladini doušnici imali su informacije da je Firdus za vrijeme svog posljednjeg boravka u Kiseljaku prije podnošenja ostavke na mjesto gradonačelnika bio uspješno vrbovan od strane opozicije, te da je potpisao i tzv. narodnu punomoć. Ukratko, vlada je bila uvjerena da je Firdus nepovratno izgubljen kao jedan od lidera bosanskohercegovačkih muslimana, koji je stajao na liniji saradnje s vladom.³⁵ Promatrajući dešavanja oko Firdusove ostavke i naknadnih pokušaja povlačenja iste, nameće se zaključak kako ostavka nije bila draga ni vlastima ni samom Firdusu, koji je ostavku podnio prateći javno mnijenje. Kao argument za tu tvrdnju služi upravo spomenuti plan po kojem je ostavka trebala biti povučena kroz fabrikovanu aferu krivotvorenja potpisa. Takav plan nije mogao nastati bez Firdusovog znanja, jer je bio jedan od aktivnih učesnika u eventualnoj realizaciji tog plana. Međutim, na kraju su obje strane shvatile da Firdus, kao miljenik zemaljske uprave, više ne može ostati na poziciji načelnika Livna, jer je ostavka prešla tačku poslije koje povratak nije bio moguć. Daleko veći gubitnik u takvom razvoju situacije bila je zemaljska uprava, koja je izgubila jednog od najperspektivnijih saveznika među aristokracijom bosanskih muslimana, dok je Ali-beg nakon nekoliko godina isplivao kao lider bosanskih muslimana.

Zaključak

Politička karijera Ali-bega Firdusa posljednjih pet godina XIX stoljeća svakako je bila nastavak njegove karijere u usponu, koja je započeta ranije. Većina njegovih poslovnih poduhvata i interesovanja nastavila se razvijati i dalje, za šta je dobio i međunarodna odlikovanja. Ipak, najznačajniji momenat u ovom periodu je njegovo imenovanje na mjesto gradonačelnika Livna 1895. godine. Firdus je iskoristio ovu priliku da se etablira na poziciju značajnih mlađih predstavnika bosanskih muslimana,

³⁵ ABiH, ZMF Präs, 1064/1900.

ali i da stekne simpatije većine građana Livna. Tome je svakako pomogla i njegova filantropska narav, kojom je stekao simpatije siromašnih građana, ali i vlasti. Novinski članci o Ali-begovim aktivnostima i uspjesima navode na zaključak da je i u očima vlasti i građanstva Firdusov načelnički mandat bio uspješan, kako u pogledu društvenog razvoja, što se pokazalo povećanim upisom u škole i stipendiranjem učenika, tako i po infrastrukturnom razvoju Livna. Taj uspješan put naprasno je prekinut početkom borbe za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju bosansko-hercegovačkih muslimana u proljeće 1899, kada se postepeno zemaljska uprava svojim netaktičnim potezima sve više udaljava od pozicije blagonaklonosti i saradnje s muslimanima. U takvom razvoju dešavanja Firdus je shvatio da u spomenutom odnosu vlasti i većine populacije bosanskih muslimana on nije mogao nastaviti biti u vladinom taboru, što je svakako bila načelnička pozicija s obzirom da je gradonačelnike birala vlast. Podnošenje ostavke nije bio akt koji je Firdus poduzeo s oduševljenjem, ali je historijski razvoj dešavanja pokazao da je ostavka za njega podnesena u pravi čas.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

- Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH)
 - Fond ZMF, Opći akti i Prezidijal (Präs)

Objavljeni izvori

- Ferdo Hauptman, *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, Arhiv BiH, Sarajevo, 1967.

Štampa

- *Bošnjak*, 1896, 1897.
- *Bosnische Post*, 1895, 1897.

- *Sarajevski list*, 1897
- *Wiener Landwirthschaftliche Zeitung*, 1898.

Knjige

- *Bosna i Hercegovina na milenijskoj izložbi u Budimpešti godine 1896*. Izdanje izložbenog ureda Zemaljske vlade. Sarajevo, 1896.
- Donia, Robert J. *Islam pod dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878-1914*. Naklada Zoro, Institut za historiju, Sarajevo, Zagreb, 2000.
- *Izveštaj o upravi*, Zagreb, 1906.
- Sparks, Mary. *The Development of Austro-Hungarian Sarajevo, 1878-1918, An Urban History*, Bloomsbury, London, New York (2016).
- Šehić, Nusret. *Autonomni pokret muslimana za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*, Svjetlost, Sarajevo, 1980.

Članci

- Tadić, Damir. “Livanjski gradonačelnici u vrijeme austrougarske uprave”. *Info Livno, bilten općine Livno*, br. 2 (rujan 2012) 25–28.

Summary

The Political Career of Ali-Bey Firdus During his Term as Mayor of Livno, 1895–1900

The political career of Ali-bey Firdus in the last five years of the 19th century was certainly a continuation of his previously rising trajectory. Most of his business ventures and interests continued to develop further, for which he even received international awards. However, the most significant moment in this period was his appointment as mayor of Livno in 1895. Firdus used this opportunity to establish himself among the prominent younger representatives of Bosnian Muslims, as well as to gain the sympathy of the majority of Livno's citizens. His philanthropic nature undoubtedly contributed to this, earning him the goodwill of both the poorer residents and the authorities. Newspaper articles describing Ali-bey's activities and achievements suggest that, in the eyes of both the administration and the public, Firdus's mayoral term was successful, socially, as evidenced by increased school enrollment and the provision of scholarships to students, and infrastructurally, through the development of Livno. This successful path was abruptly interrupted with the beginning of the struggle for religious and waqf-mearif autonomy of Bosnian Muslims in the spring of 1899, when, due to a series of tactless moves by the territorial administration, relations between the government and the majority of the Bosnian Muslim population began to deteriorate. In such circumstances, Firdus realized that, given the new relationship between the authorities and Bosnian Muslims, he could no longer remain on the government's side, which was inevitable for a mayor, since mayors were appointed by the government. Submitting his resignation was not an act Firdus undertook with enthusiasm, but the historical course of events showed that the resignation was, for him, submitted at exactly the right moment.